

O.J. Simpson – århundrets straffesak i USA. Noen refleksjoner fra TV-stolen

av professor Ståle Eskeland

1 En celeber straffesak i offentlig flombelysning

12. juni 1994 ble Nicole Brown og hennes venn, Ron Goldman, funnet drept – ille tilredt med overskårne struper – i Nicole Browns hjem i Los Angeles. Nicole Brown, som var hvit, hadde tidligere vært gift med den kjente footballstjernen, filmhelten og mangel-millionæren O.J. Simpson, som er farget. O.J. Simpson og Nicole Brown har to mindreårige barn.

Politiet rettet snart sin mistanke mot Simpson, som ikke hadde alibi for drapstidspunktet. Under rettssaken nektet han å forklare seg.

Simpson engasjerte et team på fire forsvarere i superklassen, hvorav den ledende, John Cochran jr., er farget. Under saken kom det fram at hovedetterforskeren, Mark Fuhrman, som er hvit, hadde klare rasistiske holdninger. Aktorene var en hvit kvinne og en farget mann. Juryen besto av 12 kvinner og menn, hvorav 10 var kvinner og 8 fargede.

Saken har alle ingredienser som en god kriminalhistorie skal ha: to groteske drap, rasemotsetninger og klasseforskjeller, familievold og sjalusi, berømmelse og penger. Fra første stund ble sakens aktører forfulgt av CNN og andre TV-kanaler. Store deler av hovedforhandlingen, som varte i nesten ni måneder, ble overført direkte på CNN. Dags- og ukepresse hadde tusenvis av førstesideoppslag og kommentarartikler om saken. Det er skrevet titalls bøker, kanskje

flere, med utgangspunkt i saken¹ – inklusive en av hovedpersonen selv med tittelen: I Want to Tell You.

Simpson ble frifunnet for drapene ved juryens kjennelse av 3. oktober 1995. I en senere sivil sak ble han dømt til å betale ca. 50 millioner kroner i erstatning til Nicole Browns foreldre. Det foreligger altså to rettsavgjørelser hvorav den ene bygger på at Simpson ikke har utført drapene, mens den andre bygger på at han har gjort det. Om han virkelig er drapsmannen, vet bare de(n) skyldige med sikkerhet.

Deler av straffesaken pågikk mens jeg oppholdt meg i USA, og jeg kunne derfor ikke unngå å følge den med et "skråblikk" gjennom media. Jeg fulgte hele prosedyren på CNN fra TV-stolen og deltok dessuten på et bredt anlagt seminar om saken ved The University of Colorado Law School i februar 1996.² Med dette som bakgrunn og reservasjon, skal jeg reflektere litt over de bevisene som ble fremlagt i straffesaken, den frifinnelse som ble resultatet og sakens betydning i et mer generelt perspektiv.

2 Bevis utover enhver rimelig tvil

I USA gjelder, som i alle vestlige land, at ingen kan dømmes skyldig i en straffesak uten at skylden er bevist utover enhver rimelig tvil ("beyond a reasonable doubt"). I drapssaker må dette bety at en skyldig-kjennelse krever nær 100 prosent sikkerhet for at den tiltalte er skyldig. Men hvordan skal retten resonnerer for å kunne svare ja på skyldspørsmålet?

De enkleste drapssakene er de hvor

- (1) Det ikke er tvil om at det dreier seg om et drap.
- (2) Tiltalte har enten utført drapet eller han har ikke hatt noe med drapshandlingen å gjøre.
- (3) Det er ikke noe grunnlag for å hevde at drapet var berettiget, f.eks. på grunn av nødverge.

¹ En god oversikt over sakens hovedpunkter er gitt i Deutch, Linda og Michael Fleeman, Verdict. The Chronicle of O.J. Simpson, Associated Press 1995.

² Foredragene er trykket i University of Colorado Law Review, Volume 6, Issue 4, 1996.

Simpson-saken var en slik sak. Enten utførte han drapene, eller han befant seg et annet sted, beskjeftiget med andre ting, da Nicole Brown og Ron Goldman ble drept.

Ingen, så vidt vi vet, var vitne til drapene bortsett fra ofrene selv og den eller de som utførte drapene. Spørsmålet er: Kan vi slutte fra omstendighetene i saken ("circumstantial evidence") med den nødvendige grad av sikkerhet at det var Simpson som utførte drapene?

To spørsmål må besvares: Er noe enkelt bevis *uforenlig* med at Simpson kan ha utført drapene? Svaret er nei. Samtlige bevis *kan* fortolkes slik at de er forenlige med at Simpson er skyldig. Men det er også slik: samtlige bevis *kan* fortolkes slik at de er forenlige med at han ikke er skyldig. For eksempel:

(1) Blodflekker ble funnet på drapsstedet og som er identiske med Simpsons blod kan skyldes at han ble skadet under utførelsen av drapene. Men det kan også være at de stammer fra skader han har påført seg selv på "naturlig" måte, at blodflekkene er plantet, at blodprøver er forvekslet, at DNA-tester ikke er sikre osv.

(2) En hanske med blod fra Nicole Brown som ble funnet i Simpsons bakgård kan være Simpsons egen, som han brukte under utførelsen av drapene. Men den kan også ha vært brukt av andre og plassert der i ettertid for å kaste skylden over på Simpson.

(3) Det faktum at Simpson ikke ble observert i eller ved sitt eget hjem rundt drapstidspunktet, er forenlig med at han utførte drapene. Men han kan også ha vært hjemme uten at noen har sett det.

Under saken hevdet advokat Cochran at dersom ett enkelt bevis med rimelighet kunne tolkes slik at det kunne tas til inntekt både for at Simpson var skyldig og at han var uskyldig, så måtte man bygge på den tolkning som var i favør av Simpson. Fra dette trakk advokat Cochran den slutning at tvil knyttet til et enkelt bevis måtte føre til Simpsons frifinnelse. F.eks. hevdet han at hvis hansken som ble funnet i Simpsons bakgård var for liten til Simpsons hånd, måtte det føre til frifinnelse: "If it does not fit, you must acquit", nærmest skrek Cochran henvendt til juryen. Men denne slutningen er bare gyldig dersom den valgte tolkningen i Simpsons favør *ekskluderer* ham som skyldig. Men det gjør den åpenbart ikke. Hansken var ikke *så* liten at Simpson ikke kunne ha brukt den. Og

selv om man legger til grunn at politiet hadde plantet hansken for å få tilstrekkelig bevis for Simpsons skyld, slik forsvareren argumenterte for, kan annet bevismateriale fremdeles gi grunnlag for å komme til den konklusjon at det ble bevist utover enhver rimelig tvil at Simpson er skyldig.

Det er selvfølgelig en viss indre sammenheng mellom de slutninger som kan trekkes på grunnlag av de enkelte bevis. For eksempel: Hvis vi finner at det ikke er noen rimelig tvil om at blodspor som fantes på drapsstedet stammer fra Simpson, kan det ikke lenger være noen rimelig tvil om at han ikke befant seg hjemme på drapstidspunktet. Det overordnede spørsmål er derfor ikke om det er rimelig tvil knyttet til det enkelte bevis, men om det er rom for rimelig tvil når vi ser på bevisene *under ett*.

Simpson-saken er spesiell ved at den alternative hypotesen om at Simpson ikke er skyldig, ikke er knyttet til andre mistenkte. Det er rett og slett ingen bevis i saken som peker i retning av andre enn Simpson. Forsvarernes alternative hypotese var derfor at *politiet*

- (1) hadde fabrikkert eller mistolket *de fleste bevis* som peker mot Simpson og
- (2) hadde klart å holde unna *ethvert bevis* som måtte peke i retning av andre enn Simpson.

Det virker ikke særlig sannsynlig. Noen vil kanskje likevel – ut fra generell kjennskap til eller mistanke mot politiet i Los Angeles – si at sannsynligheten for at det skulle være tilfelle ikke er *så* liten at muligheten må utelukkes. La oss se nærmere på de forskjellige muligheter for manipulasjon av bevisene som foreligger:

Hvis Simpson er uskyldig, er det mest sannsynlig at det ikke skulle være noen spor av blod i hans eget hjem da politiet ankom kort tid etter at drapene hadde funnet sted. La oss først anta at så var tilfelle. Innen kort tid må da politiet ha sørget for å plante spor av hans eget blod i hallen (og i Simpsons bil), de må ha plantet den blodstenkede hansken i bakgården og de må ha sørget for at blod fra et av ofrene ble plantet på en av Simpsons sokker som ble funnet i boligen. Eller kan de ha diktet opp at det faktisk var blodspor i boligen og sørget for de nødvendige "bevis" i ettertid? Er det tenkelig at politiet kan ha gjort slike ting uten å vite sikkert om det var

andre bevis i saken som pekte mot en eller flere andre drapsmenn enn Simpson og uten å kjenne Simpsons eventuelle alibi?

La oss så, fremdeles under forutsetning av at Simpson er uskyldig, forutsette at det var blodspor i Simpsons bolig da politiet ankom. En rimelig tolkning fra politiets side ville da være at at blodsporene ga grunn til å mistenke Simpson for drapene. Politiet ville neppe komme på tanken at blodsporene hadde naturlige årsaker. Den mulighet foreligger likevel at politifolk som var sikre på at Simpson var skyldig, kan ha plantet blodspor fra ofrene i Simpsons bolig og bil i ettertid for å sikre seg at han skulle bli dømt. Men er det sannsynlig?

Før vi svarer på disse spørsmål må vi også ta i betraktning – under begge alternativer – at politiet må ha hatt tid og anledning til å gjøre alt dette, at flere politifolk samarbeidet og hver og en var villig til å ta risikoen på å bli avslørt. Er dette tenkelig? Cochrans inntrengende appell til juryen: "Stop this cover up!", forutsetter at det hele var en regissert operasjon fra politiets side.

Men før vi tar endelig standpunkt til om det er noen mulighet for at det kan være tilfelle, må vi også vurdere to andre forhold (som juryen av prosessuelle grunner var avskåret fra å legge vekt på):

For det første: Simpson nektet å forklare seg for retten. Han nøyde seg med å erklære seg uskyldig, uten å forklare hvorfor. For en sjanse å ta hvis han er uskyldig! Og så lett å forstå hvis han er skyldig! Er det noen rimelig grunn til at han skulle nekte å forklare seg hvis han ikke hadde noe med drapene å gjøre?

For det annet: Fem dager etter drapene forsøkte Simpson å flykte fra politiet i bil med pass, 8.000 dollar i kontanter og løsskjegg. På dette tidspunkt hadde han status som mistenkt og han var klar over det. Er det noen rimelig grunn til å tro at han skulle oppføre seg slik hvis han er uskyldig?

Juryen må, hvis den har fulgt loven, ha stilt seg følgende spørsmål: Er der noen omstendigheter i saken som kan overbevise noe rasjonelt tenkende menneske om at det er andre enn Simpson som har utført drapene? Hvis svaret er ja, er juryens kjennelse juridisk korrekt. Er svaret nei, er den juridisk uholdbar. Etter min vurdering var bevisene mot Simpson overveldende, tross mangler ved etterforskningen som ble avdekket under rettssaken. Uskyldigkjennelsen var derfor juridisk uholdbar.

Det kreves en betydelig intellektuell innsats og følelsesmessig kontroll for å holde hodet kaldt gjennom en prosess som varer i ni måneder, der forsvarerne tillates å så tvil om de mest opplagte ting, der tiltalte blir en ikke-person fordi han ikke forklarer seg, der juryen holdes helt isolert fra omverdenen i rettssikkerhetens navn og der brennbare politiske spørsmål om rase, kjønn og klasse, blir gjort til en hovedsak. Etter min oppfatning besto juryen ikke denne prøven.

Spekulasjonene om hva som førte til frifinnelsen har selvsagt vært mange. Var det mangler ved påtalemyndighetens beviskjede eller var det andre grunner? Et sentralt punkt i advokat Cochrans prosedyre var at juryen måtte sende et budskap til samfunnet ("message to society") om at de ikke ville godta en mangelfull etterforskning basert på Los Angeles-politiets forakt for USA's fargede befolkning. Denne argumentasjonen kan nok ha hatt en klangbunn blant jury-medlemmene av mange grunner, blant fordi de ganske sikkert hadde Rodney King-saken i frisk minne: Fire hvite politimann var kort tid i forveien frikjent for grov mishandling av en Rodney King, som er farget, til tross for at mishandlingen var videofilmet og vist for en hel verden på TV.

3 Juryen som institusjon

Simpson-saken har naturlig nok på ny skapt debatt om juryens berettigelse i straffesystemet i USA. Det er vanskelig for en utlending å ta del i denne debatten, fordi juryordningen i USA ikke bare er en del av straffesystemet i snever forstand, men en vesentlig bestanddel av USA's demokratiske system.

På den annen side: Kjernen i straffesystemet, også i USA, er regler og institusjonelle ordninger som skal gi god sikkerhet for at uskyldige ikke dømmes. Hvorvidt skyldspørsmålet bør avgjøres av en jury, av fagdommere eller av en meddomsrett med fagdommere og legdommere (som vel er de viktigste alternativene), er et sentralt tema i denne debatten.

Det er meget vanskelig å skaffe god empirisk kunnskap om hva som gir best vern mot uriktige domfellelser. Det er åpenbart ingen feil ved juryordningen at reelt skyldige blir frifunnet dersom påtalemyndigheten ikke klarer å bevise skyld utover enhver rimelig tvil.

Men hvis en tiltalt blir frikjent av andre grunner, f.eks. på grunn av hudfarge, rase eller kjønn, fordi tiltalte er rik eller fordi politi og påtalemyndighet mangler tillit, står man overfor et alvorlig problem. Etter alt å dømme var det slike forhold som var avgjørende for frifinnelsene både i Simpson-saken og i Rodney King-saken. (Enda mer alvorlig er det selvsagt hvis reelt uskyldige blir dømt av slike grunner, noe historien dessverre også gir eksempler på.)

På denne bakgrunn var jeg overrasket over at amerikanske juristkolleger som mente at påtalemyndigheten hadde oppfylt sin bevisbyrde i Simpson-saken (og vel så det), ikke viste særlig tegn til bekymring over utfallet. Høyt ansette eksperter uttalte at det er juryens uangripelige privilegium å frifinne hvis den "føler at rettferdigheten krever det". Det er uklart for meg om de med dette mente at juryen etter loven står fritt til å frifinne på et hvilket som helst grunnlag. Sett med norske øyne er det i hvert fall en helt fremmed tanke at juryen skulle stå fritt til avgjøre saken på annet grunnlag enn de bevis som føres i retten.

På den annen side: Noen ganger er juryen den sikkerhetsventil som gjør det mulig å justere regler eller beskytte undertrykte grupper når det politiske systemet har gått i baklås. Man kan f.eks. tenke seg frifinnelse av en kvinne som etter år med grov mishandling til slutt ikke ser annen utvei enn å ta livet av ektemannen ("brennende sengen-sakene"). Eller at en jury frifinner en person som har nektet å innrette seg etter lovlig fattede vedtak som han oppfatter som en trussel mot menneskeheten eller undertrykking av minoritetsgrupper.

Dette er imidlertid ikke problemstillingen i saker som gjelder grov politivold eller drap på uskyldige. Juryer som gjennom uriktige frifinnelser i slike saker sender budskap om andre kritikkverdige forhold i samfunnet, sender samtidig et budskap om at vi ikke kan stole på juryen i saker der det er viktig at reglene følges. Dette var budskapet til de fleste i Rodney King-saken og til mange i Simpson-saken.

Jeg tror at juryer i alle land – på godt og vondt – gjennom sine avgjørelser reflekterer strømninger i det samfunnet de er en del av. Men jeg tror også det er for lett å si: La oss glemme de gale avgjørelsene og konsentrere oss om de problemer som de gale avgjørelsene tvinger oss til å ta inn over oss. Tar vi ikke de gale

avgjørelsene på alvor, vil jurysystemet på sikt miste den tillit det er helt avhengig av for sin fortsatt eksistens.

Én viktig side ved jurysystemet er at det oppmuntrer partene, og særlige forsvarerne, til å appellere til juryens mulighet for å treffe en formelt uangripelig avgjørelse, uansett utfall. I Simpson-saken ble dette demonstrert i ekstrem grad. Forsvarerne var åpenbart ikke opptatt av sannheten, bare av å vinne det som de oppfattet som et spill. Som enkelte – resignert eller triumferende – bemerket etter frifinnelsen: "They won the game."

Noen vil si at jeg har misforstått. Forsvarernes oppgave er nettopp å vinne spillet. På en måte har de rett. For å vinne må man overbevise juryen om at tiltalte bør frifinnes. Det er jurymedlemmenes ansvar å begrunne resultatet overfor sin egen samvittighet. På den annen side: hvis midlene for å oppnå en frifinnelse ikke holdes innenfor rimelighetens grenser, undermineres juryens sentrale oppgave, som er å treffe en avgjørelse basert på bevisene som er ført i retten. Å frifinne en drapstiltalt i en sak som er TV-overført til hele det amerikanske folk og der bevisene er overveldende, er en solid spiker i juryordningens likkiste.

I Simpson-saken fikk forsvarerne en mengde gratis ammunisjon til å regissere sitt spill ved at det kom frem at politiets etterforskning led av mange svakheter. At hovedetterforskeren Mark Fuhrman ble avslørt som rasist, gjorde selvsagt ikke saken bedre, sett med aktoratets øyne. Akkurat dét ga advokat Cochran anledning til å "play the race card from the bottom of the deck", ved å sammenligne Fuhrman med Adolf Hitler i sin avsluttende prosedyre. Så vidt jeg husker førte dette utspillet til at Cochran ble innrapportert til The American Bar Association for uetisk opptreden. Antakelig syntes Cochran at frifinnelsen var vel verd prisen. Sett utenfra blir Cochrans overspill på dette punkt stående som symbol på en rettsak som havnet i grøften fordi forsvarerne kjørte både juryen og dommeren i senk med sin veltalenhet og sitt kyniske rollespill. Men det er en annen historie.